

PLATON'UN DEVLET DİYALOĞUNDA SANATA VE SANATÇIYA BAKIŞ AÇISI

Hasan YILDIZ*

Geliş Tarihi: 11.11.2017 Revize Tarihi: 03.12.2017 Kabul Tarihi: 12.12.2017

ÖZ

Platon gençliğinden beri tasarımı yapıp, orta yaşlarında olgunlaştırdığı “devlet” adlı eserinde sanata ve sanatçıya nasıl bir yer vermektedir? Hocası, üstadı Sokrates’e yapılanların bir sanatçı şikâyetiyle ilintili olması bu olumsuz düşüncenin oluşumunu etkileyen en önemli faktördür. Bu kısa çalışmada görüleceği gibi onları önce bilgi kuramında (epistemoloji) mahkûm ederek işe başlar ve tasarımı yaptığı ideal devlet modelinde en alt tabakayı onlara layık görür.

Anahtar kelimeler: İdeal devlet, bekçi, yönetici, sanatçı, mimesis.

PLATO'S VIEW OF ART AND THE ARTIST IN THE STATE DIALOGUE

ABSTRACT

How does Plato, in his work named ‘State’ which he designed during his young age and matured at his middle-age, appreciate art and artist? That what was acted against his master, Socrates, was linked with an artist’s complaint is the most important factor affecting the formation of a negative thought. In the short study, as it is considered Plato initially start by dooming them in knowledge theory (epistemology) and deemed them the lowest level in his designed ideal state model.

Keywords: Ideal state, guard, ruler, artist, mimesis.

GİRİŞ

Platon’da Sanatın Yeri

Platon’un hocası, üstadı olan Sokrates’e bağlılığı derecesi azalsa da artsa veya eksilse de ömrü boyunca devam etmiştir. Tasarımı yaptığı İdeal Devlet’ini geliştirirken, hocasını mahkemeye vererek idama sürükleyen sanatçılara karşı bir hesaplaşmaya girişecektir. Çalışma boyunca izleyeceğimiz gibi Platon, bilgi teorisinde sanata ve sanatçılara en alt düzeyde yer verecektir. Onları taklitçi (mimesis) olarak nitelendirecektir. İdealar evreni asıl bilgi, mevcut dünya sanılar evreni (doksa) ve bu dünya zaten aslın bir kopyası iken, sanatçının yaptığı kopyanın kopyası olacaktır.

Platon güzel sanatların gerçek değerini bilebilir miydi? Copleston’a göre böyle bir sorunun sorulabilmesinin tek nedeni olabilirdi. O da Platon’un “İdeal Devlet”ten oyun yazarlarını ve epik ozanları ahlaksal nedenleri ileri sürerek uzaklaştırmış olmasıdır. Bu da onun edebiyat ve sanata gerçek bir değer vermekten uzak oluşunu ima etmektedir. Bunun nedenleri metafiziksel ve daha çok ahlaksaldır. Fakat Platon onların şiirlerine karşı ilgisiz de sayılmazdı. Her ne kadar sanatçıları devletin dışına

*Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Ünye İİBF, yildizh52@hotmail.com

uğurluyor olsa da bu diyalogda zaman zaman Homeros'u öven sözleri de yer alır. Onu övenlerin en büyüğü kabul etse de devletinde kabul edeceği şiir türü yüzünden bir yana koymaktadır. Ancak, “*İşin zevkinde olan benzetmeci şiir tutarda bize düzenli bir devlet içinde yeni olduğunu ispat ederse, kapılarımızı seve seve açarız ona*” (Platon, 1980: 60-76; Copleston, 1985: 169-170; Klosko, 1986: 121) diyerek, şiire devletinde nasıl yer verebileceğini de belirtmektedir. Copleston bu gibi delillerin göz önünde tutulduğu zaman onun bir sanat düşmanı olmayacağını, Phaidon ve Şölen gibi eserler verebilen bir şahsiyetin estetik duyarsızlığı olamayacağını ifade etmektedir.

Murdoch, Platon'un bütün sanatçıları siteden kovmadığını veya bu fikri ortaya atmadığını ileri sürer. Devlette dram şairinin nazik bir biçimde siteden sürülmesinin teklif edildiğini, fakat Yasalarda ise titiz bir sansür sistemi önerildiğini ifade ederek, bütün eserlerinde sanatçılara yöneltilmiş eleştiriler hatta olaylar olduğunu belirtmektedir. Felsefe ile şiir arasındaki sürtüşmenin yeni olmadığını belirtir. Bu Devlet'te: “*Efendisine havlayan şu kancık köpek, budalaca gevezelik etmede herkesten üstün kişi, Zeus'a kafa tutan bu bilgin kafalılar görüşü, züğürtlüklerinden düşünceleri bölük pörçük eden bu düşünce adamları*” (Murdoch, 1992: 7-8) şeklinde ifade edilen, şairlerin filozoflara sataşmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Murdoch'ta Platonun sanatı tehlikeli bir şey olarak görse de tamamen dışlanmadığı kanaatindedir. Aksi halde temelde daha az önemli gördüğü bir şeyi başından atmada hiç sakınca göremeyeceğini ifade etmektedir.

Murdoch bir başka yolun olasılık olarak Platon'un sanata önem vermemiş olabileceğini belirtirken, anti parantez olarak bütün filozofların sanata önem vermediğini vurgular. Sanatı kimi zamanlar bir “oyun” olarak nitelendirir. Ancak Platon güzellik tanımlamalarında, sanatı bırakır ve sanatçıları ahlaksal zayıflıklarla suçlar. İlk formların daha doğrusu insana tanıtılan ilk formların ahlaksal nitelikli olduklarını belirtmek gerekir. Güzellik formu Symposion ve Phaidros'ta yüceltilirken, Devlet'te iyi ideası aydınlatıcı ve yaratıcı bir ilke olarak ortaya çıkar.

Platon sanatı ve sanatçıları ideal devletten dinlerken neye dayanmaktadır? Her şeyden önce sanatı bir taklit eski Yunancası ile mimesis batı dillerinden İngilizcedeki deyimiyile imitatif olarak görmesinde aranmalıdır. Mimesis görüşüyle Platon sanata yeni bir anlayış getirmektedir. Bu onun epistemolojisi ile ilgili bir sorundur. En azından Devlet diyalogunda bilgi derecelerinin en alt seviyesinde göstermektedir. Bu görüşü açıklamadan önce Platon'un sanatın kaynağı hakkında, Protagoras diyalogunda Prometheus söylencesi ile söylediklerini kısaca hatırlamakta yarar vardır. Bu söylenceye göre, Tanrılardan insanlar ve diğer yaratıkları donatma görevini ısrarla isteyen Epimetheus, tüm canlıları post, pençe, kalmın deri, iğne, boynuz vs. özelliklerle donatırken insanları unuttur. Prometheus durumu görür ve insanlara göklerden ateşi, Athena'dan dokuma, Hephaistos'tan da demircilik (Platon, 1996: 320; Arat, 1979: 18-19) sanatını çalar. Arat, Grek mitolojisinin sanatı, insanların çıplak geldikleri dünyada ilk ihtiyaçlarını karşılayacak beceriler ve kaynaklar olarak gösterdiğini söylemektedir. Bu durumda doğa, insanın rahatı uğruna sanat aracılığıyla değiştirilmektedir. Arat bu öykünün, o dönemde sofistlerce kabul ettirilmiş olan sanat görüşünü dile getirdiğini söylemektedir. Fakat Platonun sanat ve güzel sorununa yaklaşımı felsefi ve metafizik açıdan olmuş ve o yaşamı boyunca “güzel nedir?” (Ti esti tokalon?)

sorusunu sormuştur. Bu soru sürekli sorulmuş ve filozofun gelişim evrelerine göre, yeniden ele alınıp yorumlanmıştır.

Platon'un sanat türlerine yaklaşımından önce sanatın bilgisinin epistemolojik düzeyde ne olduğu gözden geçirilmelidir. Copleston, Mimesis öğretisinin Platon için, sanatın kendine ait bir alanını gösterdiğini söylemektedir. Episteme ideal varlık alanını, doxanın ise duylularla algılanabilir alanı gösterdiği bilinir. Eikasia ise ikiye bölünen doxanın sanı bilgisi idi ve tahmine yönelik bilgi türü olarak hayaller, gölgeler ve diğer şeylerle ilgilenmekte idi. Sanat çalışması bir imgelem ürünüdür. Eikasia da imgesel düzeni ilgilendirmektedir. Birbirleriyle aynı alanda çalışmaktadırlar. Murdoch, Platon'un sanatı neden eikasia durumuna indirgediğini anladığını söylüyor. Nedeni sanatın tinsel olanı taklit edişidir. İnceden inceye onu değiştirip önemsizleştirmesidir. Sanatçılar dinsel imgelerle sorumsuzca oynarlar ve tehlikelidirler. Bu imgeler akim içsel ya da dışsal otoritesiyle eleştirel olarak denetlenmelidir (Murdoch, 1992: 82-88). Murdoch sanatın eften-püften şeylerden ve anlamsız imgelerin çoğalmasından haz duyduğunu, günümüze bir gönderme yaparak TV örneğini verir. Sanat soytarırlık ve alay yoluyla insanın iyi ve kötü'yü ayırt etmesini de engeller. Sanatçı iyiyi yüceltmediği gibi temsil edemez de. O yalnızca şeytani ve aşırı olanı temsil edebilir. Bir tür sofistliktir. Oysa gerçek sessiz ve ağırbaşlıdır. İroni ve dolaylı ima, gerçekle teması engellediği için sanat bu nedenle diyalektiğin de düşmanıdır.

Sanat yaşamın bütünü üzerine eğilip kafa yorması gereken zekâyı yalnızca bir noktada toplayarak sınırlandırır. Sanatın çok azı iyidir ve bu da tehlikelidir. Sanat temiz bir insanı bile, kendini tanıma konusunda aldatır. Yine sanat katharsisin (arınmanın) doğasını bile çarpıtır. Murdoch sözlerine ilave olarak, sanatın yozlaşmış bir anamnesis gerçekleştirdiğini ve anımsanan şeyin sadece bir gölge olduğunu da ekler.

Cevizci eikasianın nesnelere gölgeler, hayaller ve bu türden her şey oluşuna delil ararken, bunun Devlet'in onuncu kitabında bulunduğu dikkat çekmektedir. Sanatçının ürünü, kopyanın kopyası olarak, üçüncü dereceden bir varlığı temsil etmektedir. Karyola örneğini verir. Marangozun yaptığı karyola, karyola ideasının kopyasıdır. Ressamın tuvalindeki karyola resmi ise kopyanın kopyası olmakta ve üçüncü dereceden bir gerçekliği temsil etmektedir. Cevizci bunun, çizilen şemalar hatırlanırsa, AC'nin bu türden her şeyi ifadesiyle anlatılmak istenen eikasia durumunu ifade ettiğini belirtir (Cevizci, 1994: 51-52). Gerçek anlamda ise Platon'un Cumhuriyet ya da Devlet adlı eserinde sanata ve sanatçılara karşı olan olumsuz tutumunun kaynağı şudur: Hocası Sokrates'in bir sanatçı tarafından "gençliği baştan çıkarmak ve ülkenin tanrıları yerine başka bir tanrı koyması" suçlamasıyla mahkemeye verilmesi ve jüri tarafından baldıran zehri içmek suretiyle idama mahkûm edilmesidir. Malum üzere bu karar infaz edilmiştir. Platon'un çok etkilendiği muhakkaktır.

Bu şekilde Platon'un, sanatın yerini ve sanatçıların epistemolojik konumundaki yerini eikasia ile belirlediğini öğrendikten sonra, İdeal Devlet'te nasıl bir sanat anlayışı tasarımıldığına ve hangilerini kovarken, hangi tip sanata buyur dediğini görmenin doğru olacağı düşünülmelidir. Daha önce de vurgulandığı gibi. Platon Devlet'te sansürçüdür. Bu daha sonraki eseri olan Yasalar'da da devam eder. Devlet'in üçüncü kitabı siteden kovulacak sanatları ve bunlar karşısında alınacak

önlemleri içerir. Onuncu kitap ise mimesis olayına ayrılmıştır. Kitabın son kısmı iyilik-kötülük problemi ile kapanmaktadır. Mimesis üçüncü kitabı da bir derece ilgilendirmektedir. Çünkü burada bekçilerin, mimesis durumunda, alacakları eğitim sonucu düşebilecekleri durumlarda anlatılmaktadır.

1. BİR EĞİTİM ARACI OLARAK SANAT

En kapsamlı sanat bilgilerinin olduğu kitaplardan birinin, Devlet'in üçüncü kitabı olduğu açıktır. Bu kitapta sanat, bir eğitim aracı olarak düşünülmüştür Platon tarafından. Devletin bel kemiğini teşkil edecek olan bekçi tabakası ve doğrusu, koruyucuların içinden seçilecek olan bekçi-yönetici veya filozofların, İdeal Devlet'in amaçlarına uygun şekilde eğitilmeleri gerekmektedir. Arzulanan eğitim, istenildiği gibi verilmezse, bekçilerin yetiştirilme işleri tavsar ve İdeal Devlet'in kuruluşu ya da gelişmesi ve yaşaması tesadüflere kalmış olur. Bunun için Platon, çeşitli sanat dallarının devletten atılmasını içeren, bir dizi önlem önerir. Önlemlerin hedefi yeni yetişmekte olan ve yönetici tabakayı temsil edecek olan gençlerdir. Çünkü gençler alıcı ve kolay etkilenen bir konuma sahip oldukları için, yanlış sanat eğitiminin sonuçlarını yıllarca taşıyabilirler. Üstelik bozuk sanat eğitiminin daha önce değinildiği gibi diyalektik eğitimine engel olduğu Murdoch'un görüşlerini aktarırken ifade edilmişti.

Platon edebiyatın iletmediği inanışları tartışır. Çok genç olanlar kolayca yanıltılabilirler, etki altında kalabilirler. Genç yaşta edinilecek inanışlar kolayca değişmediğinden ilerde alacakları eğitimle tutarlı olmalarına dikkat edilmelidir. Öykü ve masallar ilk düşünceleri aktarmak için önemli araçlar olması nedeniyle, onların muhtevaları gözden geçirilmelidir (Klosko, 1986: 121-122; Hacıkulaoğlu, 1991: 18). Klosko buna örnek olarak, Tanrılar ve kahramanların kötülüklerden sorumlu oldukları veya aldatmak için şekil değiştirdikleri şeklindeki anlatımların, gençlerin kafalarını karıştırmamasının istendiğini belirtir. Hacıkulaoğlu da Platon'un devletinde Tanrılar ve kahramanların başta yönetici sınıf olmak üzere tüm insanlar için örnek varlıklar olduğunu, bu nedenle onların her hareketlerinin iyi ve doğru olması gerektiğini ifade eder. Tanrılar düzeni bir erdem ve ahlak düzeni olarak anlaşılırsa, bunu gerçekleştirmede sanatçılara büyük işler düşecektir. O da Tanrı ve kahramanları iyi ve doğru varlıklar olarak anlatmaktadır. Platon bu konuda Devlet'te şunları söylemektedir:

“İnanmayacağımız söyletmeyeceğimiz daha başka masalarda var. Poseidon'un oğlu Theseus'un ve Zeus'un oğlu Peiridhous'un zorla kız kaçırmağa kalkışmaları gibi. Tanrı oğlu, ya da kahraman, dinsizce, ahlaksızca işler yapmaz. Uydurmadır bütün bunlar. Tersine, şairleri ya kahramanların böyle işler yapmadıklarını ya da bunların Tanrı oğlu olmadıklarını söylemeye zorlamalıyız. Tanrılardan kötülük geleceğine kahramanların değersiz kişiler olduklarına inanmamak gençlerimiz. Bu sözlerin gerçeğe de dine de aykırı olduğu, Tanrılardan kötülük gelemeceği üzerinde az önce anlaşmıştık” (Platon, 1980: 391).

Şairlerin zararlı anlatımlarının iyi ve kötüye nasıl yer değiştirttiğini de şu ifadelerle ortaya koymaktadır: “Çünkü şairler, yazarlar, insanlar üstüne de doğru dürüst konuşmuyorlar. Masallarında eğri insanların mutlu, doğruların mutsuz olduğunu görüyoruz. Eğriliğini gizlemesini bilen türlü nimetlere kavuşuyor, doğru insansa başkalarına yararlı, kendine zararlı oluyor (Platon, 1980: 392).

2. BİR ANLATIM ARACI OLARAK TAKLİT

Klosko, kahramanlara yaptırılmaması gereken bir davranış kalıbı olarak “ölüm korkusu”nu göstermektedir. Çünkü şairler, şiirleriyle veya oyuncular trajedi, komedi veya dramlarda ölüm korkusunu sıkça işlerlerse, bu devletin geleceği açısından iyi olmaz. Çünkü genç savaşçılar ya da bekçilerin içinden çıktığı, koruyucular takımı korkak olur ve devlet yabancılarla olan mücadelesinde başarısız olur. Platon, inanç-içerik ile ilgili edebi görüşlerini tamamladıktan sonra bekçilerin mimesis yapıp yapmaması sorununa eğilir. Klosko mimesis yerine imitatif kelimesinin kullanıldığını belirtir ve artistik sunuşa yönelik olduğunu ilave eder. Şaline sanatlarında daha çok kullanılmaktadır. Platon edebiyatta öykücü ve imitatif (Klosko, 1986: 122-123; Hacıkulaoğlu, 1999: 18-19) ayrımı yapar. Birincisinde edebiyatçı kendi sesiyle konuşur; İkincisinde ise karakterlerinin sesiyle konuşur. Devamla Yunan edebiyatında rapsod adı verilen bazı kişilerin taklit yolunu kullandıkları ve İon’unun buna örnek olduğunu ekler. Kulaoğlu mimesis ya da taklidin Platon’a göre bir anlatım aracı ve çeşidi olduğunu vurgular. Dolaylı değil, doğrudan doğrudur. Tragedya ve komedyalarda kullanılır. Tunalı’nın taklidin bir anlamda betimleme olduğunu onu öyküden ayıran özelliğinin ise temsil edilebilme olduğunu ilave etmektedir. Platon taklit konusunda şunları söylemektedir:

- “-Şairler, masalcılar, olmuş olan ya da olacak bir şeyi anlatırlar değil mi?
- Başka neyi anlatabilirler?
- Anlattıklarını ya doğrudan doğruya, ya taklit yoluyla, ya da her iki türlü anlatmazlar mı?”

Bir başka pasajda,

“-Şair bize başkalarının söylediği sözleri, bu sözlerin nerede nasıl söylendiğini anlattığı zaman, yaptığı iş bir anlatmadır sadece”

diyerek öykünün nasıl olduğunu anlatır ve devamında,

- “-Ama şair bu sözleri söylerken, kendisi değil, bir başkasıymış gibi davranırsa, nedir o zaman yaptığı şey? Bir başkasının yerine geçmek, sözünü bir başkasının kişiliğine, elinden geldiği kadar uydurmak değil mi?
- Evet
- Peki, insan sesini, davranışını bir başkasına uydurmaya çalıştı mı ne yapmış olur? Benzemek istediği kimseyi taklit etmiş olmaz mı?
- Olur.
- Demek ki, Homeros’ta, bütün şairlerde anlatmalarında taklide başvururlar.
- Ama şair kendini bir gizlemezsene, anlattıklarına taklit karışmaz (Platon, 1980: 392).

der ve taklidin nasıl meydana gelmiş olduğunu açıklar ve Truva savaşlarından bir örnekle, şairin doğrudan açıklama ve anlatıma yapabileceğini de ekler. Platon bu tarz, doğrudan anlatmanın tragedyalarda olduğunu ekler. Ancak şairin genelde iki anlatım yolu vardır. Biri tragedya ve komedyalardaki taklit yolu, diğeri şairin olanı biteni kendi anlatmasıdır. Fakat destanlarda ve başka şiirlerde olduğu gibi, kişinin karışması da mümkündür.

Platon tartışmayı bundan sonra, İdeal Devlet’te taklide yer verilip verilmeyeceği, daha doğrusu şairlere taklit yaptırılıp yaptırılmamaya savunma ve devletin genç bekçilerinin taklit yaparlarsa sonlarının ne olup ne olmayacağına getirir:

- “-Peki, Adeimentos, şimdi düşün bakalım Devletimizin bekçileri taklitçi olsun mu, olmasın mı? Demin konuşmuştuk, bir insan tek bir işi olunca iyi yapar onu, işler çoğalınca hiçbirini ön sağlayacak kadar iyi yapamaz değil mi?

-Yapamaz elbet.

-Aynı şeyi taklit için de söyleyemez miyiz? Bir insan her şeyi birden iyi taklit edemez. Ancak bir tek şeyi iyi taklit edebilir (Platon, 1980: 394).”

Devamla tragedya ve komedy gibi iki farklı sanatında tek bir kişi tarafından taklit edile bilemeyeceğini belirtir. İnsanın hem şair hem de oyuncu olmasının mümkün olmayacağını belirterek, “*İnsanın yaradılışı ayrılığı daha da ileri gider. Bir insan çeşitli taklitleri birden yapamayacağı gibi, yaptığı taklidin kendi yaşadığı gerçeğe uygun olmasına da imkân yoktur* (Platon, 1980: 294).” der ve sözü devletin bekçilerinin mimesis karşısında tavırlarının nasıl olması gerektiğini de şöyle vurgular:

“Öyleyse, bekçilerimizin başka bütün işlerden sıyrılarak, kendilerini sadece devlet işine vermeleri, ondan başka hiçbir şeyle uğraşmamaları gerekir. Onlar başka hiçbir iş için taklidini bile yapamayacaklardır. Yaparlarsa, bu taklit kendi işlerinin gerektirdiği ve çocukluklarından beri özenecekleri yiğitlik, bilgelik, dini bütünlük gibi erdemlerin, taklidi olmalıdır. Bunların dışında hiçbir kötü işi ne yapsınlar ne de taklit etsinler. Çünkü taklit ede ede sonunda taklit ettikleri şeye alışır. Bu alışkanlık da bedeni, konuşmayı, görüşleri değiştiren ikinci bir tabiat olur (Platon, 1980: 395).

Platon tabiatının bozulmamasını istediği kimselerin neleri taklit etmelerinin yasak olacağını şu şekilde açıklar:

“İyi adam olmalarına çalıştığımız kimselerin, genç, ihtiyar, kadın kılıklarına girip, kocasına çıkışan, kendini mutlu sanıp Tanrılarla boy ölçüşen, ya da felaket içinde yas tutan, göz yaşı döken kadınları, hele hasta, aşık, ya da doğum sancıları çeken kadınları taklit etmelerini yasaklayacağız.

-Elbette.

-Kadın köle, erkek köle, dine de giremeyecekler. -Kötü, korkak kimseleri, birbirine sövüp sayan, alay eden, ayık, sarhoş, ağzını bozanları taklit etmeyecekler. Buna alışmayacaklar. Kadın erkek delileri, kötüleri tanıyacaklar ama onların yaptıklarını yapmayacaklar. (Platon, 1980: 395).

Platon nelerin taklit edilebileceğini de bir sonraki pasajda şu şekilde açıklar:

“-Bence dedem aklı başında bir adam, iyi bir kimsenin söylediklerini yaptıklarını anlatırken, kendisi o adammış gibi davranarak yaptığı taklitten utanmayacak, hele o adamın da sağlam akla uygun bir hareketini taklit ediyorsa. Ama iyi adam hastalık, aşk, sarhoşluk, ya da başka bir zayıf yüzünden sendelenmişse, o tarafını taklide yanaşmayacak, kendinden düşük bir adamı taklit etmesi gerekirse, bu işi ciddiye almayacak, ya da ancak o adamın yaptığı iyi bir işi kısa bir zaman için taklit edecek. Bundan da utanacak, çünkü böyleleri taklit etmeye alışacak değildir, hem de kendinden kötü kişilerin kılığına girmekten hoşlanmaz. Onları içinden hem görü, şaka olsun diye yapar taklitlerini (Platon, 1980: 396).”

Platon, bu şekilde taklit edilecek ve edilmeyecek unsurları tespit eder. Taklidin insan doğasını bozduğu kanaatindedir. Bu bozukluk ahlakı ve eğitimi olumsuz olarak etkilemektedir. Platon taklidin daha çok, gençler üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu öne sürmektedir. Klosko bu konuda, etkilenmenin normal psikoloji ile ilgili olduğunu çünkü gençlerin daha çok etkiye maruz kaldıklarını ve Platon’un görüşleri günümüzde etkinliğini yitirse de veya öyle görünse bile TV izlemenin çocuklara zararından bahseden modern psikologların az olmadığını söylemektedir. Platomun yapmak istediği şeyin, şiddet sahnelerini sırf izlemek değil, tekrar tekrar yapılmasını önlemek olduğunu ilave ederek; Onun bu tür imitasyonları yasaklayarak, istenmeyen etkileri önlemeye çalıştığını söylemektedir. Bu şekilde imitatif edebiyat veya mimesise ya da taklide dayalı edebiyat, tasarlanan devlette

gözden düşecektir. Yerine kadın olan edebiyat ise, kuşkusuz öykülere dayalı eserlerden oluşacaktır. İmitasyon tartışması trajedi, komedi ve şiirsel okumaya aittir. Dramaya da aynı şekilde yaklaşıldığını belirtmekte yarar vardır (Klosko, 1986: 123; Hacıkulaoğlu, 1991: 19; Murdoch, 1992; 110-111).

Bu şekilde yapılan sınırlamalar, Platomun sanatta toplum yararına ahlak yararına bazı katkılarda bulunmasını istediğini hissettirmektedir. Murdoch bu konuda, sanatın herkes için olduğunu, büyük bir dil olduğunu, ahlaksal ve entelektüel olarak tepeye çok az kişi çıkabildiği göz önüne alınırsa sanatın toplumsal veya biçimsel bir rolü olmadığını, sanatçıların toplumlarına hizmet etme zorunluluğunu hissetmeleri gerektiğini söyler. Sanat problemindeki en büyük paradoks Platon'un bizzat büyük bir sanatçı olmasıdır. Bu onu mutlaka rahatsız etmiştir. O aklın üstünlüğünü ortaya koyarken, bunu devleti için savunulan diğer taraftan eleştirdiği sanatın, kendinde bulunan sanatçılık yönünü kullanarak birçok imgeler ortaya koymaktan geri kalmadı. Bu imgeler arasında en çok hatırlananlar, Mağara, yarış arabası sürücüsü, kumarbaz ve evsiz barksız Eros sayılabilir.

3. MÜZİK VE RESİME YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Platon'un şiire ve tiyatroya, yönelttiği eleştirileri, aynı yöntemle müziğe karşı da yönelttiği görülmektedir. Müzik de diğerleri gibi bir taklit etkinliğidir. Müzik kolay başarı yolu arayan etkinliktir ve her şeyden önemlisi, insanları duygusal yönden etkileyerek başarıya ulaşmayı hedefleyen bir sanat olmaktadır. Oysa müziğinde aklın yoluna girmesi gereklidir. Güzellik sevgisi müziğin varacağı yerdir. Benzetmecilikten kurtulabilirse bu sevgi anlaşılabilir, bu nasıl olabilir? O da erdem ve akıl yoluna girilerek olabilir (Klosko, 1980: 124; Hacıkulaoğlu, 1991: 19-20)".

Müzik akla dayanırken etkinliğini ahlaksal bir boyutta sürdürmelidir. Bu da bir sınırlandırmayı gerektirir. İdeal Devlet'te her önüne gelen müzik türü çalınmamak ve gençler tarafından taklit edilmemelidir. İstenecek ilk makam yiğitlik ve cesareti artıracak bir makam olmalıdır. Çünkü devleti, saldırganlara karşı koruyacak olan bekçi zümresi daima yiğit ve cesur olmak zorundadır. Saldırganlara karşı korumak için denildi, çünkü bir sonraki bölümde göreceği gibi, Platon devletini saldırgan amaçlarla kurmamaktadır. Gençlerin yiğitliği ve cesareti savunma amaçlıdır. Platomun totaliter eğilim, taşıyıp taşımadığı ve bu konudaki iddialar, bir sonraki bölümün konusu olmakla birlikte, müzik konusunda da çağdaş totaliter devletlerle olan bağlantılardan söz edilmektedir. Belki Platomun tasarladığı müzik anlayışı savaşçı bir ruhu isteyebilir ve Hacıkulaoğlu'nun, Popper kaynaklı belirttiği gibi II. Dünya Savaşı esnasında Hitler'in Cari Offa bestelediği Carmina Burana'yı ve Deniz Kızlarının Şarkısının platonik bir müzik anlayışına uyduğu söylenebilir. Ancak Platomun Hitler gibi bir dünya egemenliği tasarlamadığını ve sadece bir site devleti tasarladığının bilinmesi gerekir. Platon'u yaşadığı dönemden iki bin yıl sonraki, bir diktatörlüğün, insanları ruhen avlamak ve çoşturmak için kullandığı şarkılardan ve bestelerden sorumlu tutmamak gerekir. Bizim kültürümüze ait olan "Mehter Badosu ve Marşları" askerlerimizi şecaat ve cesarete sevk etmiştir. Ancak bu marşları dinleyen askerlerin, hiç de katliam yapmadıkları istisnai ufak tefek olaylar hariç çok kanlı bir zulme yol açmadıkları açıktır. Sadece bizde değil, birçok ulusların ordu marşları da yiğitlik ve cesareti över. Kanlı diktatoryaların sebebi kullandıkları müzikte değil de liderlerinin kişiliklerinde ve onu kabul eden toplumların o anki ruhsal durumlarında aranmalıdır. Klosko'da diğer sanatlara

yöneltiren ciddi eleştirilerin, müziğe de yöneltildiğini ve sadece belirli marşlara izin verildiğini ve iyi kişilerin bu makamları kullanmaları gerektiğinin altını çizer. Devamla müziğin edebiyattan daha soyut olduğunu, artistik temsil için kullanılan bir şeyin, iyi ve kötüyü nasıl taklit ettiğini görmenin zor olduğunu belirtir. Ancak izin verilen makamlar, basit müziksel modlardır. Sıkışılınca Damon adlı üstadın bilgisine başvurulacaktır. Klosko edebiyat ve müziğin seçimini belirleyen ilkelerin, diğer sanatlarda uygulandığını belirtir. Uyum güzellik ve orantı arasındaki bir uyumdan söz eder. Peki, Platon hangi tür müzikleri devletine davet etmekte ve hangilerini dışta bırakmaktadır? Bu müzik türlerini belirleyen paragrafları görmeden önce, Platon'un şairlere karşı tutumunu gösteren pasajın bilinmesi gereklidir.

“Öyleyse, her kılığa girmesini, her şeyi ustaca taklit etmesini bilen bir adam, bizim topluma gelip te şiirlerini halkın önünde söylemek isterse, bu kutsal, bu eşsiz, bu tadına doyumaz şairin önünde saygıyla eğilir deriz ki; Bizim ülkemizde senin cinsinden insanlar yok, olması da yasak. Böylece başına kokular sürer, çelenkler takar, onu başka bir ülkeye yollarız. Bize daha ağır başlı bir şair gerek deriz. O kadar hoş olmasın, zarar yok, ama işe yarar masallar söylesin yalnız iyi adamın taklitçisi olsun onun davranışlarını anlatsın, askerlerimizin eğitiminde uygulanan konulara uysun sözleri (Platon, 1980: 398).

Bu şekilde taklitçi şairin kapı dışarı edilmesinden sonra, “*Geriye müziğin şan ve melodi yanı kalıyor.*” diyen Sokrates;

“Melodi üç şeyin karışımıdır; söz, makam, ritim
 -Söz, düzenli sözler ve masallar üstüne demin söylediğimiz kurallara uyacak.
 -Evet
 -Makam ve ritme gelince de bunlara sözlere uymayı gerekmez mi?
 -Gerekir.
 -Madem müzikten anlarsın, söyle bakalım hüzünlü sözlere uyan makamlar hangileridir?
 -Karışık Lydia, uzun Lydia makamları ve benzerleri.
 -Bu makamları atmamız mı? Değil erkeklerle, akli başında kadınlara bile zarar verir bu makamlar (Platon, 1980: 398).”

diyerek bekçilerin sarhoş, gevşek ve tembel olmalarını da istemediklerini ifade eder ve içki sofralarına kopuk makamlar olarak, çözüken denilen İonia ve Lydia makamlarını gösterir, Savaşlara uygun olarak düşünülen makamlar ise,

“-Olsa olsa Dor ve Phrygia makamlarını alabiliriz. Makamlardan anlamam ama öyle bir makam alalım ki, savaşta ya da zor karşısında kalan, yaralanan, yenilen, ölümle karşı karşıya gelen ve her türlü mutsuzluk içinde kaderine kafa tutabilen bir adamın yiğitçe davranışına uysun. Bize bir başka makam daha lazım ki, barış içindeki yaşayışımıza, giriştiğimiz işleri başarmak için, zor kullanmadan, serbestçe yaptıklarımıza uysun. Barışta ne yapar bu insan? Bir dostuna öğüt verir. Tanrıya yalvarır, birine yol gösterir, kızar, sitem eder... sonunda giriştiği işi başarır. Başardığı zamanda gurura kapılmaz, ölçülü akıllı ve uslu davranır. Olan biteni hoş görür işte biri sert öteki yumuşak bu iki makam, iyi günde olsun, kötü günde olsun, akli başında ve yiğit insanların sesine uyacak olan bu iki makam bize yeter (Platon, 1980: 398).”

ifadelerinde izlediğimiz gibi, savaşçılar için sert olan Dor (askeri) ve yumuşak olan Phrygia olan makamları Platon bekçiler için uygun görmektedir. Bu şekilde uygulanan sansürle İonia ve Lydia makamları elenir. Ancak eleme sadece makamlar için geçerli değildir. Müzik aletleri de sansürden nasiplerini alırlar:

“böyle olunca artık bütün makamları karşılayacak çok telli bir sürü sazları aramayacağız.

-Evet

-Öyleyse, devletimizde çeşitli harplar, çok telli sazlar yapan ustaları beslemeyeceğiz.

-Peki, Flauta yapan ve çalanları toplumumuza katacak mıyız? Flauta en çok sesi olan, bütün makamları çalabilen bir sazdır. Telli sazlar da onun bir taklididir değil mi? (Platon, 1980: 399; Hacıkulaoğlu, 1991: 20).

Böylece sansüre çok telli sazların harp ve flautanın girdiği görülmektedir. Sansüre uğramayanlar ise Lyra ve kithara olmaktadır. Platon kırlarda da çobanların kaval çalmalarına müsaade etmektedir. Bu şekilde bozulmuş ve çürümüş sanılan toplum, epey miktarda temizlenmiş sayılmaktadır. Platon tarafından, sıra ritimlerin temizlenmesine gelmiştir ve “*Onların da değişik, çok çeşitli olmasını istemiyoruz. Hem yiğitçe hem de ölçülü bir hayata uygun olmaları gerekir. Böyle ritimleri bulunca, ölçüde, melodi de söze uyacak, söz ölçü ve melodiye değil.*” diyen Sokrates, Gloukon’a bu ritimlerin ne olduğunu ve ne işe yaradıklarını sorar. O da ritimleri bildiğini ama ne işe yaradıklarını bilmediğini söyleyince Sokrates, “*Öyleyse biz, Damon’la düşünün, hangi ölçülerin düşkünlüğe, taşkınlığa, deliliğe, başka kötülüklerle, hangi ritimlerin de bunların tersi hallere uygun olduğunu buluruz* (Platon, 1980: 399; Hacıkulaoğlu, 1991: 20).” şeklindeki açıklamalarıyla, bu konuda otorite olan Damon’un fikrine güvendiğini belirtir. Ritimlilik güzel söyleyişe bağlıdır, onunla karışır. Ritimsizlikse tersine karışmaz. Çünkü ritimlerde sözlere uyar. Sözün, müziğin, şeklin güzelliği, ritmin yerindeligi hep insanın saflığına bağlıdır. Saflıktan budalalık kastedilmez. Platon gençlik için ulaşılması gereken bir ülkü olarak, bu saflığı gösterir. Bu ülkü resimle benzeri olan bütün sanatlarda da görülür. Çünkü bunların hepsinde çirkinlik veya güzellik vardır. Ritimsizlik ya da ahenksizlik ise biçim çirkinliği olarak nitelendirilir ve insanın özünün ve sözünün çirkinliği ile kardeştir. Sonuçta kontrol, sadece şairleri değil, diğer sanat türlerini de kapsamalıdır. Gençlerin daha çocukluktan bu yana güzele gereğince ilgi duymaları ve sevmeleri için müzik eğitimi, en iyi eğitim olacaktır. Gereği gibi yapılan müzik eğitimi insanı yüceltir, gereği gibi yapılmazsa tersi olur:

“Kendimizde, yetiştirmek istediğimiz bekçilerde bilgeliği, yararlılığı, yiğitliği ve bunlara eş huyları, karşıtları olan kötü huylarla birlikte ve bütün durumlarda, büyük küçük her birini, her gördüğümüz yerde tanıyamazsak, iyi bir müzik eğitimi gördük diyemeyiz; çünkü bunların da hepsi aynı bilginin, aynı çalışmanın konusudur (Platon, 1980: 402).”

Bu şekilde müzik eğitiminin, gerekli kurallara uyarlanmış bir müzik eğitiminin, insanı (daha doğrusu İdeal Devlet’te yöneticiler sınıfını) erdemli yapacağı ve iyiliklere, güzelliklere insanı götüreceği vurgulanmaktadır. Devlet’in onuncu kitabının, mimesisin sanatsal konumuna ayrıldığı daha önce de vurgulanmıştı. Bu kitapta Platon şiir ve benzetmecilik yani resim üzerine görüşlerini açıklar. Şölen’de sanat yaratıcı (poetik) bir çalışma olarak görülürken, Devlet’te bu niteliğin kaybolduğu gözlemlenmektedir. Sanatın ve sanatçının yöneldiği obje aslında bir kopyadır. Sanat eserin bir gerçeği ve özü, varlığı yansıtmaktan çok kopyanın kopyası olmak durumundadır. Resim ve her benzetmeci sanatın doğrudan uzak kalmaya mahkûm olduğunu söylemektedir. Copleston sanatın metafiziksel yanı içinde ya da özünde öykünmece olduğunu söylerken, formun yani ideanın ilk örnek olduğunu, doğal nesnenin ise bir mimesis (öykünme) veya taklit olduğunu söylerken devamla,

“Böylece, örneğin bir insan resim doğal, tikel bir insanın eşlemi ya da yansılamadır. Öyleyse bir yansılanan yansılanıdır. Oysa gerçeklik aslında Biçimde aranmalıdır, sanatçının çalışması buna göre gerçekten ikinci uzaklıkta durmaktadır. Bu yüzden

Plato, ki her şeyden öte gerçek ile ilgileniyordu, yontuların, resmin ya da yazının güzellik ve çekiciliğini ne denli duyabilmiş olsa da sanat değerinin düşürmek zorundaydı. Bu değer düşürücü sanat görüşü Devlet'te güçlü bir biçimde ortaya serilmektedir (Copleston, 1985: 174; Hacikulaolu, 1991: 61)."

demekte ve sanatın küçük düşürülme sebebini, Platon'un gerçeği arama düşüncesine bağlamaktadır.

Gerçeği arama tutkusu onu, sanat eserlerinin mükemmel olanlarını görmüş olmasına rağmen, sanatı aşağılama durumunda bırakmıştır. Platon Devlet'in onuncu kitabında,

"İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gitti güneşi, yıldızları, dünyayı, kendini, evin bütün eşyasını, bitkileri, bütün canlı varlıkları.
-Evet, görünürde varlıklar yaratmış olurum ama hiçbir gerçekliği olmaz bunların."

ifadeleriyle kendini bulan açıklamalarıyla Platon, ayna içindeki dünyanın gerçek olmadığını vurgulamakta ve buradan yaptığı çıkarsama ile de, "*Çünkü bu türlü varlık yaratan ustalar arasına ressamı da koyabiliriz değil mi?* (Platon, 1980: 596)." diyerek ressamın yerini belirlemektedir. Gerçi Platon'a hak vermemek elde değil, eğer idealar denilen evren gerçekten var kabul edilirse. Çünkü ressam ya da sanatçının tuval üstünde görülen objesi, bir doğal nesnenin kopyasıdır. İdealar +doğal nesne +sanatçının objesi. Görüldüğü gibi üçüncü dereceden bir obje durumuna düşmektedir sanatçının eseri. Platon burada sedir ve dülger örneğini vermektedir. Ressamın yaptığı sedirle dülgerin yaptığı sedir arasında bir fark vardır. Ressam dülgerin yaptığı sedirin resmini çizerken onu kopya etmektedir. Ama dülger sedirin aslını yapmamakta, onu kopya etmektedir. Sedirin aslını yapan ise Tanrıdır ve bir tane sedir yapmıştır. Bu durumda sedirin üç ustası vardır:

"Ressam, Dülger, Tanrı (Platon, 1980: 399)" Tanrı asıl sediri meydana getiren, dülger onun kopyasını çıkartan, ressam ise sadece onun benzetmecisi sıfatını hak eden olmaktadır. Bu durumda benzetmeci, bir şeyin aslından üç derece uzağını yapan kişi olmaktadır. Platon, resim için söylediği ifadeleri tragedya şairleri içinde söylemektedir. Onlar da gerçeği üç derece aşağısında sanat faaliyeti yapmaktadırlar. Onlar da gerçeğin kendisine ulaşamazlar. Platon bunu şu şekilde açıklamaktadır: "Öyleyse diyebiliriz ki şairler, Homeros başta olmak üzere en yüksek değerleri anlatırken olsun, herhangi bir şeyi uydururken olsun birer benzetmecidirler sadece; gerçeğin kendisine ulaşamazlar. Demin dediğimiz gibi, ressam nasıl kunduracılığın ne olduğunu bilmeden bir kundura resmi yapıyor, bir sanatı onlardan çok bilmeyenlerde renklere, biçimlere bakıp onu sahici gibi görüyorlarsa bu da öyle. Şair de her halde ele aldığı sanata, kelimeler ve cümlelerle uygun renkler veriyor aslını bilmediği şeyin öyle bir benzerini yapıyor ki, onun gibi yalnız kelimelerden anlayan kimseler, ölçüye, ritme, düzene kapılarak, şairin kunduracılığı da savaş sanatını da tam olduğu gibi verdiğini sanıyorlar. Sözlerini öyle süslüyor ki sürüklüyor insanları (Platon, 1980: 601)."

Platon devamla sanatları üçe ayırır: Kullanma sanatı, yapma sanatı ve benzetme sanatı. Kullanan örneğin kaval çalan kişi, kavalın eksiklerini yapana göre daha iyi bilir. Oysa benzetmeci yaptığı şeylerin ne aslını bilir ne de iyisini kötüsünü ayırt eder. Tragedya şairi de tıpkı bu örneğe uymaktadır.

4. İNSAN RUHUNDA SANATIN DAYANAĞI VE DEVLETTEKİ YERİ

Platon sanatın insan ruhunda neye dayandığını göstermeye çalışır. İnsanda akıl, ölçü ve taşkınlık gibi yanlar vardır. Akıl yanımız felsefi yanımızı temsil etmekte ve Platon bununla ideal devleti temellendirmektedir. Kuracağı devlet akla dayanır. Akıl dışı ya da irrasyonel kavramlar onun devletin sarsılmasına, yıkılmasına yol

açabilirler. Sanat benzetmecilik yaparak akıl devletinin dengesini bozabilmektedir. Çünkü o insan ruhunun ölçülülük adını verdiğimiz kısımlarına da dayanmaz. Ölçülülükle insanlar acılara, sıkıntılara katlanmayı öğrenirler. Oysa üçüncü bir yan olan taşkın yanıyla insan ne akılcıca davranabilir ne de ölçülü davranabilir. Taşkın yan ile kaleme alınmış benzetmeci eserleri akıl ile anlamaya imkân yoktur. Zaten bu tarz eserler akıl ile de meydana getirilemezler. Toplum yararına olan, akla dayalı bir iş bir eylem, akıl dışı unsurlar, taşkın yanlar tahrik edilerek önlenebilir. Platon sanatın sosyal görevini yani sanat, toplum veya devlet arasındaki ilgiyi ilk keşfeden kişidir. Böylece kurmaya çalıştığı ahlak ve akıl devletinde, sanatın ve sanatçının rolünü belirlemeye çalışır. Sanatın suçu doxa ile uğraşmasıdır yani duyguya dayanmasıdır. Oysa devlet akla dayanacaktır ve bu yüzden çatışacaklardır. Sonunda sanatın akıbeti, akıl devletinden kovulmak olacaktır. Sanatın yaptığı benzetmecilik akıl devletini bozarken, aynı zamanda tek tek bireylerin ruhlarını yumuşatıp, erdemlerini de bozacak şekilde olumsuz etkileyecektir. Platon'un ifadelerinde taşkın yanın neler yaptığı ve İdeal Devlet'ten sanatın kovuluşu izlenebilmektedir:

“-Ya bizi belaya takılıp kalmaya, durup dinlenmeden sızlanmaya sürükleyen yanımız?
Ona da akılsız, gevşek, korkak yanımız diyebilir miyiz?”

-Diyebiliriz.

-İşte türlü türlü benzetmelere elverişli olan bizim bu taşkın yanımızdır. Hep bir örnek kalan akıllı, durgun yanımız, pek benzetmeye gelmez, benzetilse de eğlenmek için tiyatroya dolmuş her cinsten insan kalabalığı zor anlar bunu; çünkü halk kendisine benzeri sunulan aklın ne olduğunu pek bilmez.

-Öyle ya.

-Hem benzetmeci şairin akıldan yana gitmeyeceği besbelli bir şey; sanatına elvermez bu; halka da beğendiremez kendini bu yoldan. Onun işi, benzetmesi daha kolay olan coşkun, taşkın, değişken yanımızı ortaya koymaktır.

-Doğru.

-Öyleyse ona çatmakta, onu ressamla bir çuvala koymakta haklıyız. Gerçeğe yakınlık bakımından onun yaptığı da pek değerli bir şey değil. O da içimizin iyi yanını bırakıp daha az değerli yanını ele alıyor. İşte ilk haklı sebep bu, onu bizim devlete sokmamak için. En iyi kanunlara uyacak bizim devletimiz, oysa içimizdeki kötü yanı uyandırıyor, besliyor, güçlendiriyor; Böylelikle de akı yıpratıyor. En akıllıları yok edip kötülerini başa getiren bir devlet ne hale gelirse o hale sokuyor insanı. Benzetmeci şair, her insanın içinde kötü bir düzenin kurulmasına yol açıyor. Akla aykırı yanımızı gıdıklıyor, o yanımızsa üstünlüğümüzle aşağılığımızı ayırt edemez birbirinden, aynı şeyleri bir büyük görür, bir küçük. Bir sürü görüntüler, kuruntular yaratır, her zaman olabildiğine uzak kalır doğrudan (Platon, 1980: 604; Hacıkulaoğlu, 1991: 63-64).”

SONUÇ

Tüm bunlara karşın Platon'un sanat içinde ayrıma gittiği, insanlara neşe veren ağır, ağdalı sanat eserlerine özellikle ion ve Lidya müzikleri gibi olanlara devletinde yer vermezken; dor ve frigya müzikleri gibi olanlara ise savaş ruhunu yansıttıkları için yer vermektedir. Platon'un hocası olan Sokrates'e duyduğu saygıya hürmet ederiz. Ancak birkaç sanatçının yaptığı eylemden ötürü tüm sanatçıların yadırganmasını da doğru bulmuyoruz. Aralarında nice dâhilerin günümüze kadar gelip geçtikleri malumdur. Günümüz için örnek verecek olursak her zaman Mehter Marşı ve İzmir

Marşı dinlenmemekte, bunların yanı sıra Pop, Arabesk, Türk Sanat Müziği gibi diğer müziklerde dinlenmektedir.

Platon'un, şairin ve şiirin aynı zamanda tiyatronun akli yanımızı yıpratdığı için, devletten kovulması gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır. Benzetmeci sanat aynı zamanda tek tek bireylerinde ahlakını bozmakta ve etik ile estetik arasına olumsuz ve bozucu bir hava vermektedir. Peki, sonuç olarak Platon'da sanat ve ahlak arasındaki ilişki hep olumsuz mudur? Olumlu bir yanı yok mudur? Bunun cevabı olumlu sanatın var olduğudur. Platon sanatın, mutlak güzelliğe yönelenini sever, destekler. Böyle bir sanat, eğitim probleminin çözümünde önemli roller üstlenecektir. Daha önce Platon'un, sanat ve toplum arasındaki sosyal bağı keşif eden kişi olduğundan söz edilmişti. Platon'un aradığı sanat, toplumsal bağları güçlendiren, destekleyen sanattır. İşte sosyal bağlara önem verme, mimesise yönelik sanat ile Platon'un aradığı sanat arasındaki kriterleri oluşturmaktadır. Bu sanat Platon'un İdeal Devlet'te barınmasına izin verdiği sanattır.

KAYNAKÇA

- Arat, N. (1979). *Ethik ve Estetik Değerler Arasındaki İlgili Sorunu*. İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Platon'un Devlet'teki Bölünmüş Çizgi Antolojisi*. AÜDTCF, Cilt: 15, Ankara: Ayrı Basım.
- Copleston, F. (1985). *Plato, Felsefe Tarihi*. Çev: Aziz Yardımlı, Yunan ve Roma Felsefesi Bölüm 1b, Cilt No:1, İstanbul.
- Hacıkulaoğlu, H. (1991). *Platon'un Devlet Kuramı*. 1. Basım, İstanbul: Ara Yayınları.
- Klosko, G. (1986). *The Development of Plato's Political Theory*. First Published, Great Britain: Cambridge University Pres.
- Murdoch, I. (1992). *Ateş ve Güneş, Platon Sanatçıları Neden Dışladı*. 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Platon, (Eflatun). (1980). *Devlet*. Çev: Mehmet Ali Cimcoz, Sebahattin Eyüboğlu, R.K., 4. Basım: İstanbul.
- Platon, (Eflatun). (1996). *Protagoras*. Diyaloglar: 2, Çev: Tanju Gökçül, R.K. 3. Basım, İstanbul.